

Het kerkhof van het oude Niervaart

door

MATTI H.A.J. HERBEN

Inleiding

In 2007 vierde Klundert het feit dat Niervaart 650 jaar geleden, op 7 september 1357, belangrijke privileges ontving van Boudewijn heer van Praat, Putten en Strijen en zijn vrouw Aleida.¹ Via het huis Van Polanen kwam de heerlijkheid Niervaart, bij het huwelijk van Johanna van Polanen met Engelbrecht van Nassau in 1403, in het bezit van de in Breda residerende Nassaus. Het dorp Niervaart werd bekend door de wonderbaarlijke hostie die daar in de parochiekerk vereerd werd. In 1421 veranderde de Sint Elisabethsvloed de heerlijkheid Niervaart in een waddengebied. Daardoor werden het dorp en de kerk moeilijk bereikbaar voor de vele pelgrims. In 1449 besloot men de hostie over te brengen naar de Grote Kerk te Breda. Toen de laatste bewoners er alle bruikbare materialen hadden weggehaald, verlieten ook zij het dorp.² Langzaam maar zeker werden daarna de laatste resten van het dorp door het woeste water weggespoeld. Daardoor is er lang onduidelijkheid geweest over de ligging van het oude dorp Niervaart.

In een eerder artikel in *De Oranjeboom* heb ik samen met Linze van der Mierden op basis van oude geschriften en manuscriptkaarten het gebied waarbinnen het oude dorp ooit gelegen heeft afgebakend.³ Onlangs vond ik in het Nationaal Archief een akte uit 1558 waarin melding wordt gemaakt van het kerkhof van het oude Niervaart.⁴ In dit artikel ga ik eerst in op de aanwijzingen uit deze akte, vervolgens breng ik ze in verband met gegevens op een manuscriptkaart uit 1555.⁵ Ten slotte projecteer ik de topografische gegevens van deze oude kaart samen met de door mij gereconstrueerde locatie van het kerkhof op recente luchtfoto's.

Akte uit 1558

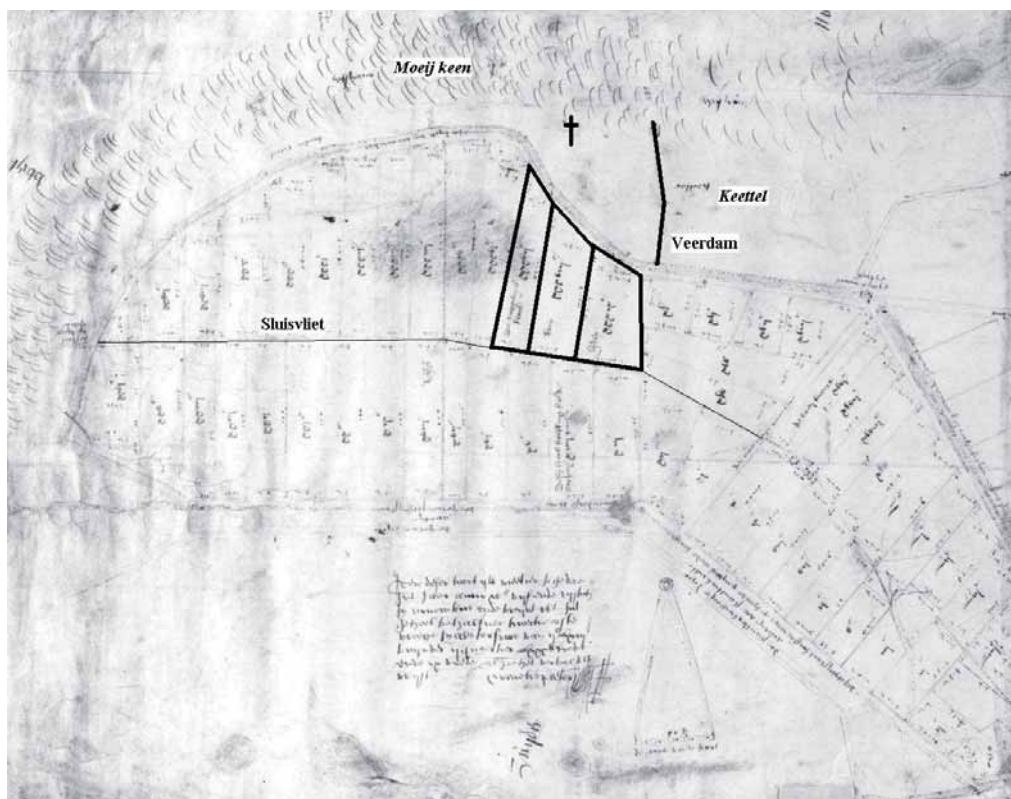
Op 12 juni 1558 gaf prins Willem van Oranje in Brussel aan Hendrick van Wiltperch, zijn echtgenote Jehenne de Hennijn en hun erven en nakomelingen 17 bunder en 66 roeden land in de kleine polder van Niervaart. Hendrick van Wiltperch was kapitein op het kasteel en de vesting van Breda. Jehenne de Hennijn was daar gouvernante van de kinderen van prins Willem. Met deze schenking loste de prins een schuld af aan Hendrick en betaalde hij een traktement van 400 ponden aan Jehenne voor *bewaernisse ende opvoedinge* van zijn kinderen.

De gift betrof een drietal percelen in de *cleijnen polder van Nijervaert, nu ter tijt gemeene genoempt Bloemendale*. Het eerste perceel was *vijff bunder drije quartier ende twee en vijftich lange roeden van twintich voeten der maten ons lants van Breda* groot en werd ge-

pacht en gebruikt door Wilhelm Anthuenis Dijckers. Het westwaarts daaraan gelegen tweede perceel mat *vijff bunderen drie quartier en acht en tzeventich gelijke roeden*. De pachter en gebruiker daarvan was Michiel Robrechts. Het derde perceel was *vijff bunderen een quartier en sessendertich roeden* groot en werd gepacht en gebruikt door de in Zevenbergen wonende broers Jan en Jacop Jacopsz. van Spijkenesse.

Volgens de schenkingsakte lagen de drie percelen *tusschen en lanx den sluisvliet ende den noordenschen bermsloit vande noorddijck tegenover de oude vrijheijt tusschen doude kerckhoff ende den veerdam of wech streckende over de gorsinge van oudt Nijervaert naer tiept van Moijkenene*.

Manuscriptkaart uit 1555

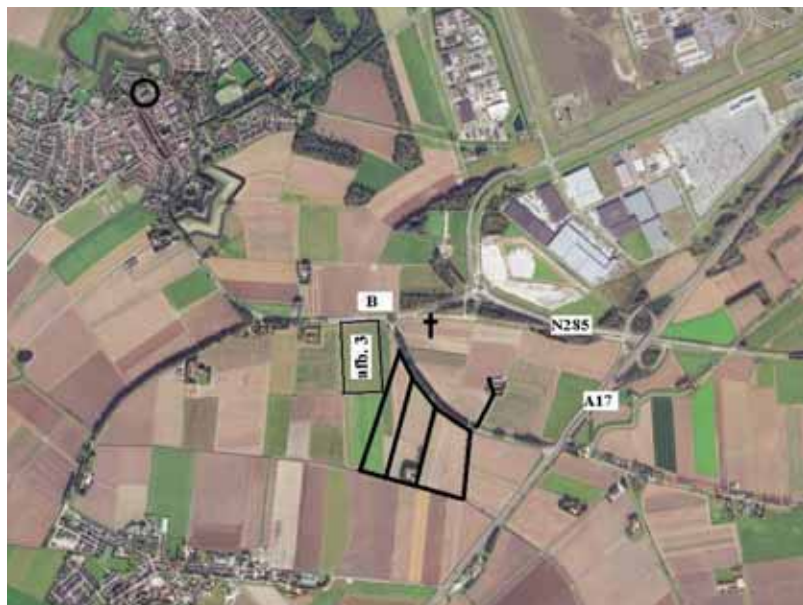

1. Landkaart uit 1555 getekend door Cornelis Pietersz.

De in de akte uit 1558 genoemde percelen staan afgebeeld op een door Cornelis Pietersz. getekende kaart uit 1555 van de polder Bloemendaal (afbeelding 1). Ze zijn duidelijk herkenbaar omdat men er later, vermoedelijk in 1558, de tekst “*De Cappiteijns Blok*” heeft ingeschreven. Op de bijgaand afgebeelde kaart zien we dat de drie blokken inderdaad liggen tussen de sluisvliet (aan de zuidzijde) en de bermsloot van de noordelijke dijk van de polder Bloemendaal (aan de noordzijde). Ook zien we op de kaart de

veerdam die over het gors Oud Niervaart naar de Moije Keene loopt. Het gors wordt op de kaart *Keettel* genoemd. Dit bevestigt wederom de conclusie uit het eerdere artikel dat het Oude Niervaart deels in de nu nog bestaande polder Groote Ketel lag. De vermelding van het oude kerkhof in het document van 1558 maakt het ons nu mogelijk om het kerkhof van het oude Niervaart te lokaliseren. Volgens de schenkingsakte lagen de drie percelen tegenover de oude vrijheid Niervaart tussen het oude kerkhof en de veerdam. Dat betekent dat het oude kerkhof dus lag op de door mij op de kaart uit 1555 met een kruis aangeduide positie. Ik heb het kerkhof op enige afstand van de polderdijk getekend omdat vlak langs de dijk een geul lag die in mijn eerder artikel over Niervaart de Oude Mark wordt genoemd. Het kerkhof verdween in 1555 waarschijnlijk regelmatig onder water. Toch was de locatie altijd zichtbaar omdat deze, volgens een document uit het midden van de zestiende eeuw, door een bakem gemarkeerd werd.⁶ Dit bakem lag samen met de toren van Gastel en een paal op de Nieuwe Dijk op één lijn. De paal op de Nieuwe Dijk staat nog afgebeeld op een manuscriptkaart uit 1537.⁷ Daaruit blijkt dat deze in de noordoost hoek van de latere Grote Polder van Niervaart de grens tussen de heerlijkheden Niervaart en Zevenbergen bepaalde. Reconstructie op basis van de nu nog bekende positie van de kerk van Gastel en een op basis van de kaart uit 1537 geschatte positie van het bakem op de Nieuwe Dijk levert een lijn op die inderdaad over het westelijk deel van het gors *Keettel* loopt. Het zestiende-eeuwse document maakt ook melding van *den diepe en plaetse daer tslot vande Nijeuvervaert gestaen heeft*. Met *den diepe* wordt waarschijnlijk een ten noorden van *Keettel* gelegen diepe watergeul, het latere Keteldiep, bedoeld.

Luchtfoto's

2. Recente luchtfoto met de locatie van het oude kerkhof.⁸

Om de locatie van het kerkhof verder te verduidelijken heb ik de drie percelen, de veerdam en de positie van het oude kerkhof geprojecteerd op een luchtfoto die de hedendaagse situatie weergeeft (afbeelding 2⁹). Ook heb ik de plaats aangegeven waar omstreeks 1558 de kerk van het nieuwe Niervaart, later Klundert genaamd, werd gebouwd. Op die op de luchtfoto omcirkelde plaats staat nu de Nederlands Hervormde kerk. We zien dat de kerk van het oude Niervaart ongeveer 1,9 km ten zuidoosten van de kerk van het nieuwe Niervaart stond. Hiermee kunnen we de onlangs geuite bewering, dat de kerk van het nieuwe Niervaart in de directe omgeving van zijn voorganger stond, naar het rijk der fabelen verwijzen.¹⁰

Dat er in de buurt van de zojuist gereconstrueerde positie van het kerkhof in de late middeleeuwen bewoning was, wordt bevestigd door een bij de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM) geregistreerde bodemvondst en een luchtfoto die in 2005 werd gemaakt van het westelijk daarvan gelegen perceel in de polder Bloemendaal. De bodemvondst betreft een omstreeks 1970 op het veen aangetroffen afvalhoop. De positie van deze vondst is op afbeelding 2 met "B" aangeduid.¹¹

De luchtfoto uit 2005 toont ons binnen de huidige polderverkaveling een fijnmazigere verkaveling van smalle stroken die schuin door de huidige percelen heenloopt (afbeelding 3). Dit fijnmazige verkavelingspatroon is niet terug te vinden op de kaart uit 1555 van de omstreeks 1546 bedijkte polder Bloemendaal en stamt dus

3. Luchtfoto uit 2005 van het in afbeelding 2 met "afb. 3" gemarkeerde perceel in de polder Bloemendaal, ten westen van het oude kerkhof.¹²

waarschijnlijk van voor de Sint Elisabethsvloed. Als ook dit perceel tot de heerlijkheid Niervaart hoorde, heeft de in mijn eerder artikel gereconstrueerde Oude Mark hier zuidelijker gelopen.

Conclusie

Door de gegevens van een akte uit 1558 te combineren met die van een kaart uit 1555 is het gelukt om de locatie van het kerkhof van het oude Niervaart te bepalen. Ten noordwesten van deze plek werden omstreeks 1970 laatmiddeleeuwse bewoningsresten gevonden en een luchtfoto uit 2005 van een westelijk ervan gelegen perceel toont een verkavelingspatroon dat stamt vermoedelijk van voor de Sint Elisabethsvloed.

AANTEKENINGEN

1. M.H.A.J. Herben, 'De privileges en rechten van Niervaart', in: *De Overdracht* (2007), no.2, 2-27.
2. M.H.A.J. Herben en L. van der Mierden, 'De rentmeestersrekeningen van Niervaart uit de eerste helft van de vijftiende eeuw', in: *Brabants Heem* (1993), 150-158.
3. M.H.A.J. Herben en L. van der Mierden, 'Het dorp en de heerlijkheid Niervaart in de late middeleeuwen', in: *Jaarboek De Oranjeboom* 48 (1995), 33-49.
4. Nationaal Archief (NA), Nassause Domeinraad Archief (NDA), no. 776.
5. NA, kaartencollectie Hingman, no. 1756.
6. NA, NDA, no. 746.
7. NA, kaartencollectie Hingman, no. 1715.
8. Deze luchtfoto is afkomstig van *Google Earth*.
9. Ter oriëntatie zijn op de luchtfoto aangegeven de N285, de provinciale weg van Klundert naar Zevenbergen en de A17, de autosnelweg van Roosendaal naar Dordrecht.
10. S.J. Kluiving, N. Brand en J. Borger, 'De West-Brabantse delta: een verdrinken landschap vormgegeven', in: *Geoarchaeological and bioarchaeological studies* 7, Vrije Universiteit Amsterdam, (Amsterdam, 2006). In een vier pagina lang betoog (blz. 82-85) proberen H. van Dijk en S. van der Loo aan te tonen dat het oude dorp Niervaart niet deels in de Grote Ketel, maar op de plaats van het huidige Klundert lag.
11. Met dank aan dr. Karel Leenders voor de informatie m.b.t. de locatie van deze bodemvondst en voor zijn commentaar op eerdere versies van dit artikel.
12. S.J. Kluiving, e.a., 45. Met dank aan dr. Adrie de Kraker voor zijn toestemming om deze door hem op 28 juni 2005 gemaakte foto te publiceren.